

**PROFESIONALIZAREA CADRELOR DIDACTICE:
PROVOCĂRI ȘI PARADIGME**

**PROFESIONALIZAREA CADRELOR DIDACTICE
ȘI MANUALUL ȘCOLAR:
ÎNTRE „A ÎNVĂȚA” ȘI „A SE FORMA”**

CZU: 373.091.214(075)

DOI: 10.46727/c.17-11-2023.p131-140

Nelu VICOL,

doctor, conferențiar universitar,

Institutul de Cercetare, Inovare și Transfer Tehnologic
al Universității Pedagogice de Stat “Ion Creangă” din Chișinău

ORCID iD: 0000-0001-5626-4556

Rezumat. *Textul se axează pe dicotomia profesionalizarea cadrelor didactice-modulul recuperabil „manualul școlar”. Autorul a investigat atare problematice și intervine cu analize și interpretări epistemice privind corelarea conținuturilor curriculare și contextualizarea acestora în manualele școlare. Or, manualul școlar trebuie perceput de cadrele didactice ca fiind mijlocul esențial, fundamentat în mod științific, de dirijare a activității profesorului și elevului. De aceea problemele ce țin de calitatea manualului școlar sunt în atenția autorităților, savanților-pedagogi și psihologi, autorilor, profesorilor, elevilor, părinților, societății civile. Manualul reprezintă o carte ce cuprinde noțiunile de bază ale unei științe, o carte de școală, o carte folosită în școli în care sunt prezentate și explicitate noțiunile fundamentale ale unei discipline școlare/științifice, artistice sau tehnice.*

Cuvinte-cheie: *profesionalizare, manual școlar, cadru didactic, școală, știință școlară, curriculum, program.*

Summary. *The text focuses on the dichotomy the professionalization of teaching staff-the recoverable module „the manual school”. The author has investigated such a problematic and intervenes with epistemic analyzes and interpretations regarding the correlation curriculum contents and their contextualization in school textbooks. However, the school textbook must be perceived by teaching staff as the essential means, scientifically based, of directing the teacher’s activity and the student. That is why the problems related to the quality of the school manual are in the attention of the authorities, scholars- pedagogues and psychologists, authors, teachers, students, parents, civil society. The manual is a book that includes the basic notions of a science, a school book, a book used in schools where they are presented and explained the fundamental notions of a school/scientific, artistic or technical subject.*

Keywords: *professionalization, school textbook, teacher, school, school science, curriculum, program.*

¹ *Articolul este elaborat în cadrul proiectului „Fundamentarea paradigmei de profesionalizare a cadrelor didactice în contextul provocărilor societale”. Cifru: 20.80009.0807.45*

În republica noastră este acceptată unanim ideea că reforma educației „a știut” și „știe să recunoască greșelile”, perfecționând/modernizând curricula disciplinare, manualele, managementul și monitorizarea procesului educațional și formarea continuă a profesorilor. Atitudinile față de politicile în domeniul educației sunt în general pozitive: toți actorii sistemului educațional și în primul rând cadrele didactice, elevii și părinții lor, acceptă reformele operate în învățământ, se conformează pozitiv acestora.

Însă provocările societale, realitatea actuală ce afectează și domeniul educațional impun implementarea unor demersuri pe termen scurt, fără echivoc și fără pendulare ce conduc la eșec și la disperare. Deci, sunt imanente schimbări de paradigmă *hic et nunc*, atitudini constructive, stabile, generalizate și sociale ce relevă sentimentul, impresia sau credința pe care atât funcționarii ministerului de resort, cât și managerii instituțiilor de învățământ le încearcă privitor la o persoană, la un grup, la o idee, la o situație reală în perspectivă cognitivă, afectivă și comportamentală. Acestea determină sensul faptelor, de esența interesului, contribuie la organizarea faptelor, justifică faptele, selectează faptele. Am punctat aici imanența atitudinilor, deoarece ele reprezintă o modalitate specifică de abordare și de raportare față de anumite ființe, lucruri, fapte, fenomene, procese, acțiuni, în a căror structură se regăsesc atât elemente de natură rațional-logică, deci de mentalitate, cât și motivațională, iar în anumite situații dimensiunea afectiv-emoțională o devansează pe cea rațională. Dată fiind realitatea că atitudinile se încadrează în perspectivă dicotomică (atitudini negative și atitudini pozitive), atitudinea este vizualizată ca orientare mentală ce dirijează reacțiile individului, supraestimând rolul raționalului în formarea sa [8, p. 303].

În atare context sunt declanșate anumite animozități ale cadrelor didactice, ale părinților elevilor privind lipsa de atitudine serioasă a ministerului de resort privind problema manualului școlar ce asigură (trebuie să asigure!) calitatea procesului de predare-învățare-evaluare din perspectiva funcțiilor și valorii sale formative, deci a contextului didactic „a învăța” și „a se forma”.

În mod ordinar manualul este o carte de educație și de formare, este un demers al spiritului pentru împlinirea actului didactic. Or, manualul, fiind o carte, ar trebui să fie unul dintre elementele și instrumentele cele mai productive ale cunoașterii, conținând tipuri, modalități de limbaje și de mesaje ale istoriei, ale culturii, al filosofiei și ale generațiilor (menționăm că marii filosofi și gânditori Democrit, Platon, Aristotel și alții au trudit și și-au dobândit un nume deoarece au știut să prețuiască slova scrisă, să savureze din lectura cărților [9]). În context, cărțile unesc oamenii prin mesajele lor, făcându-i apropiați și nu în zadar s-a acceptat și fraza „prietenii cărților”. În acest sens poetul Francesco Petrarca scria: „Ziceți că nu am prieteni? Am prieteni și societatea lor mi-e foarte plăcută, prieteni din toate țările și din toate timpurile. Ei întotdeauna sunt cu mine: când îi chem, vin; când îi întreb, îmi răspund...”. Astfel, manualul-carte

semnifică esența cea mai bună și cea mai pură a sufletului omenesc, iar destinul multor copii depinde de această carte și de realitatea dacă este sau nu este în casa părintească o bibliotecă a familiei.

Cu atât mai mult, cadrele didactice trebuie să înțeleagă ce semnifică un manual școlar [2], ce legătură transmite între codul auctorial și receptor, care, în actul de interpretare și decodificare, îl reconstruiește și îl dezvoltă, ce structură are, ce conținut cuprinde și ce valori și funcții avansează. Manualul este un obiect material spiritualizat pe care elevul îl poate dematerializa recreându-l afectiv, imaginativ și meditativ, deci el contribuie la formarea mentalității de libertate a elevului în actul creativ/recreativ. Curriculumul la disciplina școlară Limba și literatura română pentru clasele X-XII, la „Proiectarea didactică de scurtă durată”, precizează că profesorul trebuie să se îngrijească și de „prezentarea manualului” [3, p. 69]. Avem convingerea că atare „prezentare” nu se realizează superficial, nu se prezintă doar copertele, cuprinsul și culorile. Credem cu certitudine că este foarte necesară și de o importanță deosebită recuperarea unui modul în profesionalizarea cadrelor didactice cu problematica manualului școlar.

Manualul este mijlocul esențial, fundamentat în mod științific, de dirijare a activității profesorului și elevului. De aceea problemele ce țin de calitatea manualului școlar sunt în atenția autorităților, savanților-pedagogi și psihologi, autorilor, profesorilor, elevilor, părinților, societății civile. Manualul reprezintă o carte ce cuprinde noțiunile de bază ale unei științe, o carte de școală, o carte folosită în școli în care sunt prezentate și explicitate noțiunile fundamentale ale unei discipline școlare/științifice, artistice sau tehnice [5]. Dacă răsfoim manualul școlar pentru clasa a XII-a [2], cugetul nostru nu ne îndeamnă să afirmăm că acest manual este „o carte de profunzimi de spirit”. De ce? Mai întâi, lipsa aproape completă privind funcțiile și valorile limbajului (în curriculum se menționează despre limbaj doar la „Morfologie. Ambiguități gramaticale în limbajul normat și în limbajul artistic”, pagina 19, iar în manual doar la pagina 19, „Limbajul mass-mediei în actualitate”). În al doilea rând, conținutul manualului cuprinde material didactic ce nu este reflectat în curriculum, iar anumite pasaje semnifică, posibil, viziuni ale autorilor realizate în tezele lor de doctorat (... o metaforă a demiurgiei artistice, spațiu cosmicizat, univers compensativ, proiecție a temporalității, filosofia este o știință a întrebărilor...). Din ce surse pot să se inspire elevii, dacă în lista bibliografică a curriculumului și a manualului nu sunt consemnate acestea? Autorii cred că maniera lor de „implementare” a rezultatelor tezelor de doctorat aduc o plusvaloare educației (ei cred aceasta!), însă lipsa instrumentelor auxiliare, dar importante, după cum este și manualul școlar, reprezintă „risipa în educație”: „...toată risipa în educație este rezultatul lipsei de organizare..., risipa principală este aceea făcută cu viața umană, cu viața copiilor în timpul școlarității și după aceea, din cauza pregătirii inadecvate și denaturate...; ...organizarea fundamentală este aceea a

școlii însăși considerată ca o comunitate de indivizi și în legăturile ei cu alte forme de viață socială...; ...întreaga risipă se datorește izolării, organizarea nu este altceva decât punerea lucrurilor în legătură unele cu altele, astfel încât să funcționeze ușor, elastic și complet” [4, p. 117-118].

În context, care este relevanța? Răspunsul rezidă în aceea că relevanța dintre carte și manual are loc ca și relevanța dintre scriitor și cititor.

Astfel, în „epoca scriitorilor”, activitățile educaționale sunt individualizate sau personalizate, procesul de învățământ rămâne a fi inițiat, ghidat și evaluat de către profesor. Manualul mai rămâne să fie sursă de cunoaștere pentru elevi, suport/mijloc informativ-didactic pentru profesori, iar pentru părinți – „standard” de constatare a nivelului performanței de învățare a copilului.

Impunându-se prin prioritatea de a fi purtătorul mesajului educativ și de a realiza conexiunea dintre generații, perfecționarea lui continuă a fost și este unul dintre obiectivele majore ale școlii.

Drept urmare, se întrevede dimensiunea psihopedagogică și valoarea formativă a manualului școlar prin care se accentuează imperios că *el trebuie să fie elaborat în corelare cu curriculumul la disciplina școlară* și să reprezinte o structură bine determinată [6]. Elementele componente ale manualului sunt modulele și unitățile didactice; astfel el este suportul didactic fundamental în procesul educațional care contribuie la realizarea reformei învățământului și care corespunde cerințelor științelor moderne, informatizării, realizării eficiente a potențialului intelectual și creativ al personalității, a capacităților de autoactualizare, autodeterminare, autoevaluare, autoinstruire, autoproiectare și autorealizare.

Procesul afirmării acestui mijloc de instruire în viața școlară a durat în timp, până când epoca școlarizării, secolul al XIX-lea, îl ridică la rang de sursă dominantă de conținut. Elaborarea unui manual este totodată o operă ce *presupune ingeniozitate pedagogică și talent artistic*, dat fiind că el este o realitate discutată la maximum (conținut, volum, funcții, valoare, utilitate).

Manualul școlar reprezintă un document oficial de politică a educației, care *asigură concretizarea curriculumului școlar* în formarea competențelor la nivel sistematic și procesual, prin unități didactice operaționalizabile din perspectiva formativă [7].

Manualul,

- este o carte a elevului și nu a profesorului, este scris din perspectivele elevului, traduce în limbajul elevilor limbajul savanților, deci semnifică „o tălmăcire” a procesului de învățare;
- trebuie elaborat astfel încât să poată fi utilizat ca instrument de autoînvățare/autoformare și este o carte exclusiv pentru studiu independent;
- este o carte riguroasă pedagogică ce trebuie să cuprindă:
 - a. obiectele pedagogice urmărite și enunțate/formulate pe înțelesul elevului;

- b. sarcinile de lucru (de învățare conexe obiectivelor/competențelor);
- c. informațiile utile realizării sarcinilor de lucru – învățare într-o formă clară, precisă, sugestivă (ilustrate corespunzător, scheme, grafice, etc.);
- d. sarcinile de lucru suplimentare pentru aprofundarea studiului;
- e. sursele suplimentare pentru completarea cunoștințelor (audio, video, etc.);
- f. exerciții de autoevaluare.

Conform preceptelor didactice moderne, structura manualului școlar urmează să reflecte dimensiunile funcționale evocate, asigurând concretizarea curriculumului prin realizarea în ordine ierarhică a următoarelor operații pedagogice:

- identificarea unităților de conținut;
- specificarea experiențelor de învățare corespunzătoare;
- programarea unităților de instruire la nivelul unor secvențe evaluabile în termeni de competență – performanță;
- angajarea acțiunilor de predare – învățare – evaluare la nivelul conștiinței pedagogice și a concepției didactice a profesorului;
- îndrumarea proiectelor de „învățare în clasă” și de „învățare acasă” (învățarea *in mures* și învățarea *extra mures*).

Unitățile de conținut se organizează în module, capitole, paragrafe etc. *Un manual bun trebuie să corespundă curriculumului disciplinar* conform următoarelor aspecte :

- conceptul manualului corespunde concepției curriculumului disciplinar ;
- manualul realizează obiectivele curriculare;
- acoperirea conținuturilor recomandate de curriculum;
- corespunderea cu sugestiile metodologice din curriculum;
- corespunderea cu sugestiile de evaluare din curriculum.

În acest context considerăm oportună acțiunea de inițiere a revizuirii/îmbunătățirii conținutului manualelor școlare doar în urma revizitării, revizuirii și îmbunătățirii curriculumului la fiecare disciplină școlară. Aceste acțiuni revin autorităților respective centrale, savanților-pedagogi, autorilor de curriculum și autorilor de manuale. Evident, se pot analiza și propuneri ori sugestii de îmbunătățire pe care le avansează și alți actori implicați: cadre didactice, elevi, părinți, alte categorii de actori care au tangență cu sistemul educațional.

Pentru o veridicitate concludentă a celor menționate, a fost aplicat în anul 2018 un chestionar la care au participat cadre didactice de la cursurile de formare continuă la IȘE. În contextul chestionarului au fost date răspunsuri asupra a doi itemi, unul cu referire la procesul de îmbunătățire a conținutului manualului și reeditarea acestuia fără a fi revizuit curriculumul la disciplinele

școlare, altul cu referire la identificarea subiecților care pot oferi anumite recomandări relevante pentru îmbunătățirea manualelor școlare. La primul item cadrele didactice au răspuns în proporție de 77% că este inoportun procesul de îmbunătățire a manualelor școlare fără a fi revizuit curriculumul la disciplinele școlare. La itemul al doilea cadrele didactice au identificat subiecți care pot oferi recomandări relevante pentru îmbunătățirea manualelor școlare, aceștia fiind în majoritatea lor savanți-pedagogi (20%), autori de curriculum (30%), autori de manuale (40%), dar și cadre didactice, elevi, manageri școlari, părinți, ONG-uri (10%).

Sorin Cristea oferă [1] un set de *criterii de apreciere a eficienței unui manual școlar*; considerate în egală măsură importante atât pentru aceia care elaborează, cât și pentru aceia care vor fi puși în situația de a evalua sau de a alege un manual:

- selecția informației cu valoare formativă superioară;
- accesibilizarea informației selectate printr-o formă de prezentare inteligibilă și stimulativă (imagini, tabele, indicatori, elemente rezumative);
- adaptarea informației la situații formative multiple;
- asigurarea coerenței pedagogice interne (ordonarea – corelarea, orientarea formativă a informației) și externe (în raport cu diferite autorități, modele imperative sociale exprimate la nivelul comunității educative locale);
- facilitarea surselor de consultații/consilieri didactice/metodologice realizate la nivelul interacțiunii dintre instruirea formală – non-formală – informală.

Considerăm oportună prezentarea sintetică a unui set de criterii de evaluare a manualului școlar, identificat în baza mai multor documente oficiale, inclusiv și a aceloră oferite de Reprezentanța pentru Învățământ a Băncii Mondiale în Moldova:

- corespunderea la curriculumul disciplinar;
- respectarea principiilor didactice;
- rigurozitatea conținutului și structurii manualului;
- gradul de accesibilitate a limbajului;
- eficiența metodelor și procedeele sugerate;
- prezentarea grafică, design-ul ;
- ilustrarea;
- originalitatea pedagogică și conceptuală;
- calitatea materialelor utilizate;
- prezența anumitor sugestii metodologice care facilitează activitatea profesorului.

Prezentarea materialului și a structurii manualului va fi apreciată pozitiv în următoarele condiții dacă:

- a. sarcinile didactice pentru elevi și profesori sunt într-adevăr utile și pun în valoare textele folosite;
- b. titlurile și subtitlurile facilitează în mod real utilizarea manualului;
- c. prezentarea și structurarea materiei scot în evidență obiectivele lecției / unității didactice (modulului) în integralitatea lor;
- d. toate noțiunile-cheie sunt evidențiate, identificându-se ușor;
- e. manualul are un aspect estetic plăcut și stimulează interesul pentru lectura lui;
- f. textele, de diverse tipuri, sunt bine diferențiate și ajută atât elevul, cât și profesorul.

Oamenii de știință din domeniul pedagogiei formulează, din perspectiva principiilor psihopedagogice, o serie de cerințe, demne de luat în seamă de autorii care se angajează în elaborarea unui manual școlar. Din acest punct de vedere, un manual trebuie să răspundă următoarelor cerințe:

- didactice (modalități convenabile de înfățișare a informației, respectarea unui stil cognitiv adecvat vârstei etc.);
- igienice (lizibilitatea textului sau a materialului iconografic, calitatea hârtiei și a vopselei tipografice, formatul manualului);
- estetice (calitatea tehnoredactării, a ilustrațiilor utilizate, a legării, a coloritului);
- ecologice (conținuturi cu valori pozitive, autori canonici și recunoșcuți, sarcini cu efect moral adecvat).

Actualmente în Republica Moldova se desfășoară concursurile de manuale pentru gimnaziu și liceu. Majoritatea autorilor și evaluatorilor sunt autodidacți în domeniu, familiarizându-se în mod individual, foarte selectiv și parțial, bineînțeles, cu diverse rigori teoretice și practice de elaborare și evaluare a manualelor.

Nu există, deocamdată, un cadru legislativ distinct și detaliat, un regulament sau un status al manualului școlar ce ar reglementa și ar clarifica problemele respective. Credem oportună o detaliere a două criterii importante - design-ul și limbajul ce influențează mult calitatea manualului și îi conferă o dimensiune formativă substanțială:

Design-ul:

1. Funcționalitatea:
 - în ce măsură contribuie la stimularea și facilitarea învățării;
 - cum se subordonează funcțiilor unui manual școlar.
2. Prezența diferitelor tipuri de ilustrații și raportul dintre ele: fotografiile, desene, tabele, diagrame, grafice etc.
3. Adaptabilitatea la specificul vârstei și al disciplinei.
4. Mărimea și funcția tipurilor de caractere utilizate.
5. Rolul culorilor, nuanțelor.
6. Rostul spațiilor, „aerisirea paginilor”.

7. Atractivitatea (publicitară, decorativă etc.).
8. Esteticul aranjării / ordonării paginii, a unității didactice, a manualului în întregime.
9. Cum se regăsește elevul în manual, în design-ul acestuia, în mod special.

Limbajul manualului:

1. Corectitudinea:
 - științifică/terminologică;
 - gramaticală/limbajul pragmatic;
 - stilistică.
2. Accesibilitatea;
3. Varietatea / diversitatea formulilor de adresare, de prezentare a sarcinilor didactice;
4. Originalitatea, inventivitatea;
5. Încurajarea exprimării diverselor puncte de vedere;
6. Formele verbale de învățare a vieții/limbajul educațional.

Tipologia manualelor școlare poate fi sesizată pe baza următoarelor „linii de demarare”:

- I. După „ținta” vizată din punct de vedere funcțional – structural: manual pentru elev – manual pentru profesor;
- II. După metoda predominantă: manuale bazate pe instruirea programată, manuale bazate pe instruirea prin cercetare, manuale bazate pe instruirea prin acțiuni practice, manuale bazate pe instruirea problematizată, manuale bazate pe instruirea asistată de computer;
- III. După modul de structurare și de organizare predominant: manuale închise (care oferă elevului o singură sursă de informare) și manuale deschise (care oferă elevului mai multe surse de informare);
- IV. După sursa principală: manualul de autor, manual – culegere (bazat pe texte, probleme, exerciții etc.).

Această clasificare trebuie completată prin evidențierea cuplului *manual unic* (aplicabil în exclusivitate la o anumită treaptă, clasă, disciplină școlară) – *manual alternativ* (aplicabil „în concurență”, în cadrul aceleiași trepte, clase, discipline școlare).

Problematica specifică a manualelor alternative trebuie raportată la problematica generală a manualelor școlare în calitatea acestora de instrumente accesibile elevului, ca *formă* (carte de mână – care poate fi mânăuită), *conținut* (stabilit pe discipline, axat pe un program prezentat pe lecții) și *metodologie* (cu ilustrații, reguli, exemple, exerciții etc.).

Manualele școlare constituie documentele oficiale ce concentrează esențialul cunoștințelor referitoare la un domeniu dat, fiind elaborate conform cerințelor curriculumului școlar definite la nivel național sau regional. Ele au ca *scop fundamental* (sau *obiectiv general*) *facilitarea activității de învățare*, prin

eficientizarea tuturor acțiunilor inițiate de elevi pentru însușirea cunoștințelor de bază (informații logice, strategii cognitive) și *formarea–dezvoltarea capacităților de bază* (aptitudini – atitudini generale și specifice) conform *competențelor specifice* disciplinei școlare, într-o perspectivă imediată și pe termen lung, în sens disciplinar dar și interdisciplinar.

Caracteristicile generale ale manualului școlar evidențiază calitatea acestuia ca fiind *suport* al curriculumului dacă nu unic, cel puțin privilegiat, *instrument* principal de învățare, necesar în mod special elevului, *model de structurare a conținutului*, *vector* de ideologie și cultură, *produs editorial* aflat în continuă evoluție tehnologică și socială (inclusiv pe piața cererii și a ofertei).

Calitatea manualelor școlare depinde, în mod obiectiv, de calitatea curriculumului școlar realizat în raport cu structura de organizare a Planului de învățământ și a anului școlar. Construcția curriculară favorizează procesul de elaborare a *manualelor școlare* în măsura care asigură:

- a. precizarea clară a *obiectivelor* și a *competențelor specifice* ale disciplinei respective și a *conținuturilor fundamentale* corespunzătoare acestora, aflate în concordanță cu idealul educației propriu modelului cultural al societății informatizate;
- b. evidențierea corelațiilor optime dintre *cunoștințe* și *capacități*, dintre informațiile științifice selecționate și efectele psihologice angajate pe termen scurt, mediu, lung;
- c. sugerarea soluțiilor strategice posibile, în termeni de operaționalizare a obiectivelor și de adoptare a unor metode de *predare-învățare-evaluare* eficiente, realizabile în contexte pedagogice diferite (clase/elevi cu niveluri școlare, sociale, psihologice diferite într-un anumit moment al evoluției lor).

Construcția curriculară școlară asigură autorilor de manuale școlare premisele necesare pentru structurarea, esențializarea și concretizarea corectă (logică, pedagogică și psihologică) a conținuturilor instruirii pe fondul valorificărilor depline a potențialului psihosocial propriu fiecărei vârste școlare.

Concluzionând, precizăm că în contextul textului s-a prefigurat mentalitatea cadrelor didactice, ea semnificând atitudinea față de muncă, orientarea stabilă a minții, grila de conștientizare a fenomenelor sociale, filtru, cod de decodare ce se interpune între individ, grupul social și societate prin conștientizarea problematicii manualului școlar și care edifică *performanța*. Aceasta se bazează în orice domeniu pe mii de eșecuri mărunte, iar magnitudinea succesului este direct proporțională cu numărul acestora (dacă cineva este mai bun ca tine la ceva, probabil că este din cauză că a avut parte de mai multe eșecuri în acel ceva; dacă cineva este mai slab decât tine, este din cauză că nu a trecut prin experiențele dureroase de învățare prin care ai trecut tu).

Astfel s-a vizualizat *potențialul de reușită* în procesul de elaborare a manualelor școlare ce semnifică realitatea exprimată de psihologul american Mc

Clelland că, pentru măsurarea *postulatului de reușită* în diverse perioade istorice, atunci când manualele școlare ale unei țări prezintă copiilor exemple ce manifestă o puternică dorință de reușită, în mod normal se poate aștepta în anii următori o puternică generalizare a dorinței de reușită în rândul populației; această creștere a dorinței de reușită va antrena la rândul ei consecințe observabile în istoria țării respective.

Bibliografie:

1. Cristea Sorin, Dicționar de pedagogie. Chișinău: Litera, 2000
2. Cristei Tamara, Cosovan Olga, Ghicov Adrian, Cartaleanu Tatiana, Limba și literatura română. Manual pentru clasa a XII-a. Chișinău: Cartdidact, 2015
3. Curriculumul național. Limba și literatura română. Curriculum disciplinar. Ghid de implementare. Clasele X-XII. Chișinău: Lyceum, 2020. p. 69
4. Dewey John, Trei scrieri despre educație. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1977, p. 117-118
5. Gerard F.-M., Roegiers X.A., A concepe și a evalua manualele școlare. Paris: De Boeck Université, 1993
6. Goraș-Postică V., Curriculum-ul și manualul școlar (cu aplicație la limba și literatura română). În: Didactica Pro, nr. 6, Chișinău, 2001
7. Goraș-Postică V., Raport de evaluare a manualelor școlar de clasa a IV-a, realizat în cadrul Proiectului de Reformă a Învățământului, finanțat de Banca Mondială și cofinanțat de Guvernul R. Moldova, 2002
8. Patrașcu Dumitru, Gaștea Ruslan, Fantasma mentalității (abordare teoretică, metodologică, instrumentală și tehnologică). Chișinău : Î.S.F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2011, p. 303
9. Păsat Dumitru, Profunzimi de spirit. Interpretări și deschideri filosofice. Chișinău : Pontos, 2003